

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет Психології і соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

кафедра соціальних теорій

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

бакалавра

на тему: **«Самотність як соціально-психологічна проблема»**
«Loneliness as a socio-psychological problem»

Виконала: студентка **заочної** форми навчання

Напрямок підготовки **6.130102 Соціальна робота**

Кімінчіжи (Вишневська) Юлія Іванівна _____
(ППП)

Керівник старший викладач Богданова О.М. _____

Рецензент д.політ.н., професор Дунаєва Л.М. _____

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ _____ від _____ травня 2018 р.
Завідувач кафедри

_____ Гладченко С.В.
(підпис)

Захищено на засіданні ЕК № _____
протокол № __ від _____ 2018 р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

_____ (підпис)

Чернецька Ю.І.

Одеса – 2018

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ ЛЮДИНОЮ.....	7
1.1. Соціально-психологічна характеристика розуміння поняття і змісту почуття самотності.....	7
1.1.1. Самотність в сучасному суспільстві як соціальна проблема.....	7
1.1.2. Проблема самотності в соціально-психологічній науці.....	15
1.2. Класифікація типів самотності.....	20
1.3. Аналіз теоретичних підходів щодо вивчення феномену самотності.....	27
1.4. Особливості самотності в підлітковому віці.....	33
1.5. Самотність підлітків і соціально-психологічні проблеми.....	41
Висновки до першого розділу.....	46
РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	48
2.1. Вибір і обґрунтування методик дослідження.....	48
2.2. Виявлення підлітків, які відчують почуття самотності.....	50
2.3. Дослідження особливостей переживання самотності підлітками.....	54
Висновки до другого розділу.....	56
ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	60
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Актуальність дослідження. Самотність переслідує людину протягом усього її життя. Самотність - це не зло і не добро, самотність - це спілкування та пошук себе, свого «Я».

У сучасному світі люди все частіше і все гостріше відчують почуття самотності, але в той же час кожен сприймає і оцінює її по-своєму. Ні в науці, ні в масовій свідомості немає загальноприйнятого розуміння цього феномену, однак при всій унікальності індивідуального переживання самотності є певні елементи, загальні для будь-яких його проявів.

По-перше, стан самотності передбачає для людини повну заглибленість у самого себе і носить цілісний, всеосяжний характер. Це особлива форма самосприйняття, твердження своєї «самості», що говорить в той же час про якийсь розлад у внутрішньому світі особистості.

По-друге, самотність означає повну відсутність або розрив соціальних зв'язків людини, що відчуває потребу в неформальних контактах, включення в будь-яку групу.

По-третє, самотність породжує цілий комплекс негативних емоцій у людини. І якщо раніше самотність вважалася, в основному, індивідуальною психологічною проблемою, то останнім часом все більше і наполегливіше починають говорити про неї на рівні всього суспільства.

Сьогодні можна говорити про самотність як про серйозну соціальну проблему. Посилення індивідуалізму, ослаблення зв'язків в первинній групі, інтенсифікація соціальної мобільності, збільшення роздробленості в суспільстві і викликана цим нестабільність призводять до зростання в ньому соціально обумовленої самотності.

Аналіз наукових праць та досліджень сучасних авторів показує, що до сих пір в науці немає єдиного розуміння сутності самотності, його генезису та особливостей прояву, і дозволяє окреслити проблемне поле вивчення феномена самотності: вивчення самотності як соціально-психологічного

феномена (К.А. Абульханова- Славська, Л.І. Старовойтова, Г.М. Тихонов, С.Г. Трубнікова, Ж.В. Пузанова); вивчення культурно-історичних форм самотності (Н. Покровський, С.А. Ветров, Ю.М. Швалб, О.В. Данчева); психологічні особливості самотності в підлітковому і юнацькому віці (І.С. Кон, О.Б. Долгінова, Н.В. Перешіна); опис явищ, близьких самотності (ізоляція, самота) (О.Н. Кузнецов, В.І. Лебедев, А.У. Хараш).

Теоретичний аналіз досліджень з проблеми самотності показав, що даний стан вперше в найбільш загостреній формі проявляється в підлітковому віці (Р.С. Вейс, І.С. Кон, Г.С. Салліван, СВ. Малишева, Н.А. Різдяна, П.Б. Долгінова і ін.), коли відбувається пошук власної ідентичності і зв'язків з навколишнім світом. Особливе становище підліткового періоду в циклі дитячого розвитку відбивається в інших його назвах - перехідний, важкий, критичний. У них зафіксована складність і важливість процесів розвитку, пов'язаних з переходом від однієї епохи життя підлітка до іншої. Перехід від дитинства до дорослості складає основний зміст і специфічну відмінність всіх сторін розвитку в цей період - фізичного, розумового, морального, соціального.

Підліток, прагнучи довести собі і оточуючим цінність своєї особистості, її унікальність і неповторність, неминуче стикається зі станом самотності. Підлітковий вік вносить певний розлад у фізичному і психічному розвитку, і може викликати різні нервово-психічні відхилення. У здорових підлітків нерідко спостерігаються коливання настрою, порушення поведінки, підвищена збудливість, прагнення до асоціальних форм поведінки. При наявності будь-яких відхилень дисгармонія підліткового віку проявляється більш різко і стійко, ускладнюючи адаптацію підростаючої людини в суспільстві.

У підлітків з обмеженими можливостями в цей час виникають труднощі в навчанні через погіршення уваги, пам'яті, втрати інтересу до навчання. Більш складні переживання виникають у віці від 12 до 16 років. Саме в цьому віці підліток нерідко впадає в депресію, його мучать страхи,

тривога за своє майбутнє. Характерними формами поведінки в даному випадку можуть стати, або відхід у свої власні переживання, замкнутість, або викликає манера поведінки.

Саме в цей період підлітки найчастіше гостро переживають самотність як свою занедбаність, покинутість, незрозумілість і відкинули люди. Переживання самотності у підлітка може перерости в стійку негативну психічний стан, що накладає відбиток на всі інші почуття і переживання і навіть стати перешкодою для особистісного розвитку. У зв'язку з вищесказаним стає зрозумілим той факт, що проблема самотності, так само важлива для всіх часів, стала предметом особливого інтересу в наші дні. Не тільки мистецтво, але і філософія, фізіологія, соціологія і, зрозуміло, психологія займаються дослідженням змін, що виникають в психіці особистості, яка з тих чи інших причин відчуває почуття самотності.

У даній роботі ми розуміємо самотність як суб'єктивне переживання, що викликає різні позитивні або негативні почуття і емоції. Передбачається, що найбільш важливим є суб'єктивна оцінка людиною власної самотності, на основі наявного особистісного досвіду.

Мета дослідження: вивчити особливості переживання самотності особистістю, як соціально-психологічної проблеми суспільства.

Завдання дослідження:

1. Вивчити особистісні детермінанти стану самотності в літературних джерелах вітчизняної і зарубіжної психології.
2. Вивчити соціально-психологічну літературу з проблеми переживання самотності в осіб підліткового віку.
3. Емпірично дослідити суб'єктивне відчуття самотності в осіб підліткового віку двох груп.
4. Порівняльний аналіз суб'єктивного відчуття самотності в осіб підліткового віку з нормою розвитку та з ДЦП.
5. Зробити висновки за результатами дослідження.

Об'єкт дослідження: суб'єктивне переживання почуття самотності

людиною.

Предмет дослідження: суб'єктивне переживання почуття самотності в осіб підліткового віку з обмеженими можливостями та осіб підліткового віку з нормальним фізичним розвитком.

Гіпотеза дослідження: передбачається, що існують відмінності в суб'єктивному відчутті самотності у здорових підлітків і підлітків з обмеженими можливостями.

Методи дослідження:

- теоретичний аналіз літератури з проблеми суб'єктивного переживання почуття самотності в підлітковому віці;

- метод збору емпіричних даних - тестування.

Методики дослідження:

- експрес-діагностика рівня соціальної ізоляції особистості (Д. Рассел і М. Фергюссон);

- діагностичний опитувальник «Самотність» С.Г. Корчагіної.

База проведення емпіричного дослідження: Одеський Центр реабілітації дітей-інвалідів «Майбутнє» («Будинок з ангелом») і ЗОСШ №20 м Одеса. Всього в дослідженні взяли участь 40 учнів 10-х та 11-х класів у віці від 15 до 17 років. У вибірці брали участь підлітки різних соціальних груп: група підлітків без проблем зі здоров'ям (20 осіб: 10 хлопчиків і 10 дівчаток) і група підлітків з обмеженими можливостями (ОМ) (також 20 осіб: 10 хлопчиків і 10 дівчаток).

Практична значимість дослідження полягає в тому, що отримані дані можуть бути використані медиками, клінічними, практичними та шкільними психологами, учителями, соціальними педагогами та соціальними працівниками в роботі з підлітками та їх батьками по проблемі дослідження, а також для розробки робочих програм та лекційних занять по темі дослідження.

Структура роботи. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел.

ВИСНОВОК

Переживання почуття самотності визначає ступінь зовнішньої і внутрішньої ізолюваності особистості. У підлітковому віці переживання почуття самотності стає частиною життя майже кожного підлітка, відрізняючись лише за частотою та інтенсивністю переживання.

Особливістю виникнення почуття самотності в підлітковому віці є його зв'язок не стільки з об'єктивними фактами соціальної ізоляції людини, скільки з суб'єктивним переживанням порушення значущих міжособистісних відносин, розриву дружніх зв'язків. Додатковими факторами частоти та інтенсивності переживання почуття самотності є: особистісні якості людини, рівень розвитку навичок міжособистісної взаємодії; критичні життєві ситуації, погіршення фізичного або психічного здоров'я, а також рівень адаптованості до змін у способі життя.

Самотність переживається підлітками, переважно як особиста ущербність і занедбаність, відсутність уваги з боку інших, як якийсь тяжкий недобровільний, нестерпний стан, від якого хочеться бігти геть, з'являється страх зустрічі з самим собою таким, який є (неприйняття себе).

Переживається самотність від безсилля, від нестачі себе (і тоді виникає бажання бігти до інших), небажання (бо це вимагає величезних зусиль) і невміння використовувати свої можливості і ресурси, від страху зустрічі з самим собою (таким різним і відрізняється від очікувань інших). Самотність переживається від безвиході, коли підліток фізично один, наданий самому собі і нікого немає поруч, хто б допоміг, зрозумів і підтримав його. І велика частина підлітків ще до цього не готова.

Підлітковий вік вносить певний розлад у фізичному і психічному розвитку, і може викликати різні нервово-психічні відхилення. У здорових підлітків нерідко спостерігаються коливання настрою, порушення поведінки, підвищена збудливість, прагнення до асоціальних форм поведінки. При наявності будь-яких відхилень дисгармонія підліткового віку проявляється

більш різко і стійко, ускладнюючи адаптацію підростаючого людини в суспільстві.

У підлітків з обмеженими можливостями в цей час виникають труднощі в навчанні через погіршення уваги, пам'яті, втрати інтересу до навчання. Більш складні переживання виникають у віці від 12 до 16 років. У цьому віці підліток нерідко впадає в депресію, його мучать страхи, тривога за своє майбутнє. Характерними формами поведінки в даному випадку можуть стати, або відхід у свої власні переживання, замкнутість, або визиваюча манера поведінки.

Саме в цей період підлітки найчастіше гостро переживають самотність як свою занедбаність, покинутість, незрозумілість і відкинутість людьми. Переживання самотності у підлітка може перерости в стійкий негативний психічний стан, що накладає відбиток на всі інші почуття і переживання і навіть стати перешкодою для особистісного розвитку.

Дана робота присвячена проблемі особливостей суб'єктивного відчуття почуття самотності здорових підлітків і підлітків з обмеженими можливостями і включає два розділи: у першому представлено аналітичний огляд літератури з проблеми дослідження, у другому - власне емпіричне дослідження по заявленій тематиці, аналіз його результатів та їх обговорення.

Проведене дослідження дозволило досягти мети дослідження - теоретично обґрунтувати, вивчити причини та види самотності, особливості переживання самотності в підлітковому віці.

Аналітичний огляд психологічних робіт з проблеми дослідження дозволив зробити наступні висновки:

- під самотністю розуміється стан і відчуття людини, що знаходиться в умовах реальної чи уявної комунікативної депривації, за своєю суттю неприємне переживання, феномен, властивий підліткам від 15 до 17 років, характеризується об'єктивним і суб'єктивним аспектами, позитивним (самотність як ресурс) і негативним (самотність як проблема) потенціалами.

- вперше самотність усвідомлюється людиною в підлітковий період у зв'язку з розвитком рефлексії в цьому віці і переходом на новий рівень самосвідомості, з посиленням потреб в самопізнанні, прийнятті та визнанні, спілкуванні і відокремленні, з кризою самооцінки;

- підліток, прагнучи довести собі і оточуючим свою самостійність, цінність своєї особистості, її унікальність і неповторність, неминуче стикається зі станом самотності, «розмовою з собою», яке в свою чергу допомагає йому в цьому відокремленні, індивідуалізації, розвитку його особистості.

Була підтверджена основна гіпотеза дослідження, яка полягала в припущенні існування відмінності в суб'єктивному відчутті самотності в осіб підліткового віку з нормальним фізичним розвитком і осіб підліткового віку з обмеженими можливостями.

В ході психологічного дослідження були вивчені особливості підліткової самотності у здорових підлітків і підлітків з обмеженими можливостями. В рамках даної роботи були виявлені підлітки, які відчують почуття самотності, проведена діагностика рівня суб'єктивного відчуття самотності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Альманах психологических тестов. / Ред.-сост. Р.Р. Римский, С.А. Римская.- М.: КСП, 1999.- 400 с.
2. Байярд Д. Ваш беспокойный подросток. Практическое руководство для отчаявшихся родителей / Д. Байярд.- М.: Просвещение, 1998.- 192 с.
3. Березин В.С. Личностно-развивающий потенциал подростковых конфликтов / В.С. Березин, К.С. Лисецкий // Вестник СамГУ. Серия «Психология».- 2000.- №1.- С. 32 - 38.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирования в детском возрасте. (Психологическое исследование) / Л.И. Божович.- М.: Просвещение, 1999.- 464 с.
5. Большой психологический словарь. / Под ред. Б.Г. Мещеряковой, Я.П. Зинченко.- М.: Просвещение, 2001.
6. Бондарев В.П. Выбор профессии / В.П. Бондарев.- М.: Просвещение, 1998.
7. Бубер Н. Проблема человека. Перспектива // Лабиринты одиночества.- М.: Просвещение, 2000.- 95 с.
8. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностике.- К., 2003.
9. Возрастная и педагогическая психология. / Под ред. М.В. Гамезо.- М.: Просвещение, 2000.- 256 с.
10. Волков Ю.Г., Добренков В.И., Кадария Ф.Д., Савченко И.П., Шаповалов В.А. Социология молодежи: Учебное пособие / под. ред. проф. Ю.Г. Волкова.- Ростов-на-Дону: Феникс, 2001.
11. Гласс Дж., Стенли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии.- М.: Просвещение, 1996.- 494 с.
12. Гордеева О.В. Представления Выготского Л.С. о самосознании // Психологический журнал.- 2000. - №5.- С. 31- 42.
13. Гришин В.В., Лушин П.В. Методики психодиагностики в учебно-

воспитательном процессе.- М.: Просвещение, 1999.

14. Демидов А.Б. Феномены человеческого бытия.- Минск: ЗАО Издательский центр "Экономпресс", 1999.

15. Долгинова О.Б. Изучение одиночества как психологического феномена [Текст]/ О.Б.Долгинова// Прикладная психология.- 2000.- №4.- С. 28-36.

16. Дольто Ф. На стороне подростка.- СПб.: Питер, 1999.

17. Е.І. Головаха, Н.В. Паніна. Психологія людського взаєморозуміння.- К., 1989.- 190 с.

18. Елисеев О.П. Практикум по психологии.- СПб.: Питер, 2000.- 560 с.

19. Коломинский Я.Л. Человек среди людей.- М.: Просвещение, 2001.

20. Кон И.С. Какими они себя видят.- М.: Просвещение, 2002.

21. Кон И.С. Многоликое одиночество // Знание - сила.- 1996.- №12.- С. 40-42.

22. Кон И.С. Открытие «Я».- М.: Просвещение, 1999.

23. Кон И.С. Психология ранней юности.- М.: Просвещение, 1998.

24. Кон И.С. Психология юношеского возраста.- М.: Просвещение, 1999.

25. Кондратьев М.Ю. Типологические особенности психосоциального развития подростков. // Вопросы психологии.- 2000.- № 2.- С. 69-78.

26. Кошелева Ю.П. Самопредъявление одиноких людей в тексте газетных объявлений // Вопросы психологии.- 2001.- №2.- С. 106-116.

27. Кравченко А.И. Социология: Учеб. пособие для студ. высш. пед. Учеб. заведений.- М.: Академия, 2002.

28. Крайг Г. Психология развития // Пер. с англ.- СПб.: Питер, 2000.- 992 с.

29. Кузнецов А. «Я одинока сама с собой» // Воспитание школьников.- 2000.- № 2.- С. 28-32.

30. Кулагина И.Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет).- М.: УРАО, 1999.- 176 с.

31. Куликов В.Н. Теоретико-методологические проблемы социальной психологии //Вопросы социальной и педагогической психологии.- Иваново, 2000.

32. Культурология в вопросах и ответах.- М.: Просвещение, 2000.
33. Лабиринты одиночества: Пер. с англ./ Сост. общ. ред. Н.Е. Покровского.- М., 1989.- 624 с.
34. Лебедев В.И. Общение с богом или...- М.: Просвещение, 1996.
35. Леви В.Л. Искусство быть другим.- М.: Просвещение, 1998.
36. Леви В.Л. Я и мы.- М.: Просвещение, 1999.
37. Леонтьев Н.А. Формирование личности / Психология личности. Тексты.- М.: МГУ, 1998.
38. Личность, коллектив и проблемы воспитания.- Саратов, 1999.
39. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии.- М.: Наука, 1999.- 444 с.
40. Майерс Дэвид. Социальная психология.- М.: Просвещение, 2008.
41. Майленова Ф.Г. Два лики самотності [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://hpsy.ru/public/x968.htm/>
42. Мамайчук И.И. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии.- СПб: Речь, 2001.- 201с.
43. Маринина Е., Воронов, Ю. Подросток в «стае». // Воспитание школьников.- 2001.- № 6.- С. 41- 44.
44. Мид М. Одиночество, самостоятельность и взаимозависимость в контексте американской культуры //Лабиринты одиночества.- М., 1999.
45. Мискович Б. Одиночество: междисциплинарный подход //Лабиринты одиночества.- М., 1999.
46. Мудрик А.В. Общение как фактор воспитания школьников.- М.: Просвещение, 2000.
47. Мухина В.С. Возрастная психология: Учебник для студентов вузов.- М.: Издательский центр «Академия», 1997.- 432 с.
48. Немов Р.С. Психология. - М., 2001.
49. Оди Дж. Рэлф. Человек-существо одинокое: биологические корни одиночества //Лабиринты одиночества.- М.: Просвещение, 1999.
50. Поливанова К.Н. Психологическое содержание подросткового

возраста.- Вопросы психологии.- 1999.- №1. - С. 20-33.

51. Прихожан А., Толстых Н. Что характерно для современного подростка. // Воспитание школьников.- 2001.- № 5.- С. 8-12.

52. Психологическая диагностика детей и подростков.- М.: Просвещение, 1999.

53. Психология развивающейся личности.- М.: Просвещение, 1998.

54. Рассел Д. Измерение одиночества.- М.: Просвещение, 1998.

55. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности.- М.: Мир, 1999. - 319 с.

56. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии.- М.: Педагогика, 2002.- 424 с.

57. Рутман Э. Никто меня не понимает. // Семья и школа.- 2000.- №9.- С. 16-19.

58. Садлер У.А., Джонсон, Т.Б. От одиночества к аномии //Лабиринты одиночества.- М., 1999.

59. Сартр Ж.П. Экзистенциализм - это гуманизм // Сумерки богов.- М., 1998.

60. Сейденберг Роберт. Самотність в шлюбі в корпоративній Америці. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.tinlib.ru/psihologija/odinochestvo_v_brake_v_korporativnoi_amerike/p1.php

61. Симеонова Л. Человек рядом.- М., 1999.

62. Слободчиков И. М. Современные исследования переживания одиночества // Психологическая наука и образование.- 2007.- № 3.- С. 27-34.

63. Старшенбаум Г.В. Любовь против одиночества.- М.: Просвещение, 2001.

64. Табачковский В., Булатов М. та ін.. Філософія: світ людини.- К.: Либідь, 2003.- С.243-263.

65. Тарасов С.В. Психологический анализ категориальных структур мировосприятия школьников. // Вопросы психологии.- 2001.- №4. - С. 14-21.

66. Фельдштейн Д.И. Психологические аспекты изучения современного

подростка / Вопросы психологии.- 1999.- № 1.- С. 33-41.

67. Фельдштейн Д.И. Психология взросления // (Структурно-содержательные характеристики процесса развития личности).- М.: Институт психологии, 1998. -189 с.

68. Фельдштейн Д.И. Психология воспитания подростка.- М., 1999.

69. Философская энциклопедия.- М.: Просвещение, 2000.

70. Хараш А. Наедине с собой: краткое введение в психогигиену одиночества. // Урания.- 2000.- № 4.- С. 12-19.

71. Хорицкая Ю.Г., Шевченко С.Н. У одиночества характер крут.- М.: Просвещение 1999.

72. Шагивалеева Р.Н. Самотність і особливості його переживання студентами. - Єлабуга: «Алмедиа», 2007. - 157 с.

73. Швалб Ю.М. Психологія самотності: консультативна робота // Психолог (Шкільний світ).- 2007.- № 17.- С. 5-7.

74. Швалб Ю.М., Данчева. О.В. Самотність: Соціально-психологічна проблема.- К. : Україна, 2001.- 270 с.

75. Шибутани Тамотсу. Социальная психология.- Ростов-на-Дону, 1999.

76. Шильштейн Е.С. Особенности презентации «Я» в подростковом возрасте. // Вопросы психологии.- 2000.- №6.- С. 69-78.

77. Якобсон М. Общение людей как социально-психологическая проблема.- М., 1998.

78. Якобсон П.М. Чувства, их развитие и воспитание.- М.: Просвещение, 1999.

79. Якобсон П.М. Эмоциональная жизнь школьника.- М.: Просвещение, 2000.

80. Ялом И. Когда Ницше плакал / Пер. с англ. М. Будыниной.- М.: ЭКСМО- Пресс, 2001.- 416 с.

81. Янг Дж. И. Одиночество, депрессия и когнитивная терапия: теория и ее применение / Дж. И. Янг // Лабиринты одиночества / общ. ред. и предисл. Покровский Н.Е.- М.: Владос, 2002.